

Autorské právo a fotografie

Mgr. Iva Javorská, LL.M.
Přednáška pro Kunsthalle, Praha
18. 11. 2024

Autorské právo se týká doslova nás všech. Umělců, vlastníků děl, veřejnosti, institucí atd. Všichni musíme autorská práva respektovat. Co to znamená?

Nedotknutelnost děl. Od okamžiku vzniku díla, kdy je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě, až do okamžiku uplynutí 70 let po smrti jeho autora / autorky. To je doba ochrany autorských děl. Až na výjimky, po tuto dobu rozhoduje o osudu díla jen jeho autor / autorka a my ostatní nesmíme dílo užít nebo do něj zasáhnout bez jeho / jejího souhlasu (licence).

Autorské právo k fotografii vzniká již osvitom fotografického filmu či jiného světlocitlivého podkladu¹ či zápisem na paměťovou kartu.

Ke vzniku autorského práva se nevyžaduje žádná formální registrace.²

Po uplynutí uvedené doby ochrany lze dílo volně užívat. Nikdo si však ani pak nesmí osobovat autorství k dílu, nesmí jej užívat způsobem snižujícím jeho uměleckou hodnotu a je-li to obvyklé, musí při užití díla uvést autora / autorku³.

**

Týká se autorské právo všech tvůrců a všech výtvořů bez výjimky?

Ano, všech tvůrců, včetně dítěte či duševně chorého. Stroj ani zvíře autorská práva nemají.

Avšak ne každý výtvoř je chráněn jako autorské dílo, ale pouze dílo literární a jiné dílo umělecké a dílo vědecké, které je *jedinečným výsledkem duševní tvůrčí činnosti autora* a je vyjádřeno v jakékoli objektivně vnímatelné podobě včetně podoby elektronické trvale nebo dočasně, bez ohledu na jeho rozsah, účel nebo význam.⁴

Autorským dílem je mimo jiné též fotografie a výtvoř vyjádřený postupem podobným fotografii. V případě fotografií se k ochraně dokonce nevyžaduje *jedinečnost*, ale postačí, pokud je fotografie *původní v tom smyslu, že je autorovým vlastním duševním výtvořem*.⁵ Vždy tedy musí být fotografie výsledkem tvůrčí činnosti autora / autorky (např. výběr celkové kompozice, umístění fotografovaného objektu, volba osvětlení, rámování fotografie, úhel snímku, vytvořená atmosféra, použití technik jako je vyvolání, tisk, retuš apod.)⁶

**

Žádná autorská práva se naopak nevztahují k holému fotografickému záznamu, jehož vznik je zcela předurčen použitým technickým prostředkem a účelem. Účelem je dosažení shody mezi předlohou a rozmnoženinou, a to shody naprosté a bez jakékoli tvůrčí invence.⁷

**

Příklady fotografií, kterým nebyla přiznána ochrana autorským právem pro absenci tvůrčí invence či jedinečnosti:

Ikonická fotografie soudců Giovanni Falconeho and Paola Borsellina od fotografa Tonyho Gentila. Vznikla v r. 1992 na konferenci v Palermu krátce předtím, než byli zabití mafií. Fotografie bez souhlasu autora použila ve vysílání a na svém webu RAI-RADIOTELEVISIONE ITALIANA SPA. Fotograf ji zažaloval pro porušení autorských práv a požadoval kompenzaci. Soud I. stupně v Říme ve svém rozhodnutí v r. 2019 odmítl přiznat fotografii plnohodnotnou autorskoprávní ochranu jako dílo fotografického umění, protože ji neuznal jako dostatečně tvůrčí. Odůvodnil to tak, že fotografie by byla dílem fotografického umění, pokud by fotograf učinil volbu místa, předmětu, barev, perspektivy, osvětlení, pokud by byla jedinečným snímkem reflektujícím autorovu vizi, výrazem uměleckého záměru, stylu, tvůrčího okamžiku. Tyto kvality dle soudu fotografie postrádá. Byla uznána jako pouhá „jednoduchá fotografie“, což je kategorie dle italského autorského zákona, jejíž ochrana trvá jen 20 let od zveřejnění, přičemž tato lhůta v době rozsudku již uplynula. Fotografy nároky tedy nebyly uznány.⁸

(foto dostupné z: <https://www.cefablu.it/2024/06/tony-gentile-e-la-foto-falcone-e-borsellino-sorridenti-primadelle-stragi/2354/>)

Selfie influencerky Mercredi, která publikuje na sítích selfie se svým psem, vždy z výtahu. V r. 2019 proběhla kampaň značky Maje („Maje My Dog and I“), v rámci které se publikovaly fotografie modelky ve výtahu se psem. Mercredi Maje zažalovala pro zásah do autorských práv a nekalou soutěž (parazitování). Pařížský odvolací soud zásah neuznal. Neshledal fotografii za dostatečně tvůrčí a tedy hodnou ochrany autorským právem.⁹ Mercredi tvrdila, že modelka je s ní zaměnitelná a že volba scény, rámování, postoj a dekorace se podobají jejímu selfie. Soud požadoval, aby modelka prokázala jedinečnost fotografie. Dle soudu je třeba jedinečnost díla posuzovat globálně, zda kombinace prvků, které jej svým konkrétním uspořádáním charakterizují, mu dává vlastní fyziognomii, která svědčí o tvůrčím úsilí a estetice nesoucí punc osobnosti autora. Dle soudu Mercredi neprokázala, že parametry fotky jsou výsledkem jejích tvůrčích voleb, přičemž zvolený jas,

kontrast, barevnost a rámování jsou jen technické parametry. Současně soud namítl, že selfie se psem se již předtím na Instagramu objevovaly. Soud neuznal jedinečnost fotografie, protože neprokázala, že sama volila scénu, hru kontrastů, světelné efekty, umístění objektů nebo konkrétní postprodukcí či retuš.¹⁰

(Foto dostupné z: <https://ipkitten.blogspot.com/2023/06/majemydogandi-no-copyright-protection.html>)

**

Autorská práva se dělí na osobnostní a majetková. Osobnostními právy jsou právo rozhodnout o zveřejnění díla, osobovat si autorství k dílu, právo na nedotknutelnost díla, právo na ochranu před užíváním díla způsobem snižujícím jeho uměleckou hodnotu a právo na dohled nad dodržováním této povinnosti (autorský dohled). Osobnostní práva zanikají smrtí autora / autorky. Ani po smrti autora / autorky si však nikdo nesmí osobovat autorství k dílu, užívat dílo způsobem snižujícím uměleckou hodnotu a je-li to obvyklé, je povinen autora / autorku uvést při užití díla. Majetková práva se realizují zejména udělováním svolení k užití díla (rozmnožování, rozšiřování, pronájem, půjčování, vystavování, sdělování díla veřejnosti živě, vysíláním, prostřednictvím internetu apod.) Majetková práva po smrti autora / autorky vykonávají dědicové, zcela tato práva zanikají 70 let po smrti autora. Právo dílo užít se uděluje licencí. Autor má právo na přiměřenou odměnu, může však licenci poskytnout i bezúplatně.

**

Co tato práva znamenají pro autorovo / autorčino okolí? Nikdo si zejména nesmí osobovat autorství k dílu, zveřejnit nezveřejněné dílo, nikdo nesmí do díla zasáhnout, změnit ho či upravit, užít dílo bez souhlasu autora či jeho dědiců. Pokud někdo užije dílo bez licence, má autor / autorka či jejich dědicové právo požadovat, aby dílo přestal(a) užívat, aby sdělil(a) informace o rozsahu zásahu, odstranil(a) následky (stažením, zničením neoprávněné rozmnoženiny, napodobeniny, materiálů atd.) poskytl(a) zadostiučinění (omluvou, v penězích, není-li omluva dostatečnou satisfakcí), nahradil(a) škodu (včetně ušlého zisku) a vydala bezdůvodně obohacení ve výši dvojnásobku obvyklé licenční odměny.

**

Příklad použití fotografie bez souhlasu autora:

Slavná fotografie Vlna (Temné vlny I), 1927 Františka Drtikola. Není známo, kolik autorských zvětšenin této fotografie existuje. UPM, které opatruje umělcovu pozůstalost, jich má více než 10. Liší se hlavně stranovou orientací a počtem zobrazených vln. (Pro ilustraci, toto je pigmentovaný tisk z r. 1926¹¹:

(foto z akce Banka roku vpravo dostupné z: <https://www.audiolightservice.cz/reference/234-banka-roku-2017/>)

V r. 2017 vznikla vizuální identita ankety Banka roku s využitím mimo jiné uvedené fotografie F. Drtikola bez souhlasu jeho dědiců. Kromě užití v kampani bylo do fotografií různým způsobem zasaženo, například ořezem nebo kolorováním. V r. 2022 z podnětu dědiců autora Městský soud v Praze a následně i Vrchní soud v Praze uznal neoprávněný zásah do autorských práv a přiznal dědicům finanční kompenzaci.¹²

**

Uvedená právní úprava ochrany autorských děl se vztahuje i na fotografie, které jsou přístupné na internetu, včetně sociálních sítí. Pro ilustraci uvádím následující případ:

Kolem r. 2014 americký umělec Richard Prince na svém Instagramu, v knize a na výstavě v galerii Gagosian v New Yorku použil fotografie z jiných instagramových účtů bez souhlasu jejich autorů / autorek. Mezi nimi byli i fotografové Eric McNatt a Donald Graham. V případě Erica McNatta se jednalo o portrét rockové hvězdy Kim Star, v případě Donalda Grahama o fotografii *Rastafarian Smoking a Joint*. Fotografové zažalovali Richarda Prince pro zásah do autorských práv a po 8 letech soudního řízení uzavřeli smír, dle kterého Richard Princ má zaplatit fotografům za porušení a za náklady soudního řízení celkem 900.000 USD.¹³

¹ MgA. Mgr. Michal Adamovský. *Apropriace, Kolize i synergie při přivlastnění cizího fotografického díla z perspektivy autorského práva*, Dizertační práce, Akademie múzických umění v Praze, Fakulta filmová a televizní, Filmové, televizní a fotografické umění a nová média, Teorie filmové a multimediální tvorby, Praha 2023

² Toto pravidlo neplatí univerzálně: Např. v USA se vyžaduje registrace u *United States Copyright Office* jako podmínka pro uplatnění ochrany autorského práva před soudem.

³ §11 odst. 5 autorského zákona.

⁴ §2 odst. 1 autorského zákona.

⁵ § 2 odst. 2 autorského zákona.

⁶ SDEU C-145/10

⁷ Prof. JUDr. Ivo Telec, CSc., JUDr. Pavel Tůma, Ph.D., LL.M., *Autorský zákon, Komentář*, 2. upravené vydání 2019, C. H. Beck

⁸ <https://www.cambridge.org/core/journals/modern-italy/article/abs/falcone-and-borsellino-the-story-of-an-iconic-photo/7C60B36EDBB39AD86A337D11647431E0>, <https://academic.oup.com/jiplp/article-abstract/15/3/158/5809091?redirectedFrom=fulltext#no-access-message>

⁹ <https://ipkitten.blogspot.com/2023/06/majemydogandi-no-copyright-protection.html>

¹⁰ Rozhodnutí pařížského odvolacího soudu z 12. května 2023 (*Arrêt du 12 mai 2023, Cour d'appel de Paris, RG n° 21/16270*)

¹¹ <https://artplus.cz/cs/aukcni-zpravodajstvi/1/drtikol-v-hollywoodu>

¹² MgA. Mgr. Michal Adamovský. *Apropriace, Kolize i synergie při přivlastnění cizího fotografického díla z perspektivy autorského práva*, Dizertační práce, Akademie múzických umění v Praze, Fakulta filmová a televizní, Filmové, televizní a fotografické umění a nová média, Teorie filmové a multimediální tvorby, Praha 2023

¹³ <https://news.artnet.com/art-world/richard-prince-graham-mcnatt-2425429>

Eric McNatt: Portrét Kim Gordon pro Paper Magazine

Instagramový post R. Prince

Richard Prince Untitled (Cowboy), 1989. Chromogenic print, The Metropolitan Museum of Art, New York © Richard Prince. Image: Metropolitan Museum of Art, New York/Art Resource/Scala, Florence (foto dostupné z: <https://www.phillips.com/article/13963582/re-contextualizing-commercialism-into-art-richard-princes-cowboy-series>)

„Počátkem osmdesátých let začal Richard Prince vystavovat příklady ze svých Cowboys, ve kterých přefotografoval reklamy na cigarety Marlboro, vyřizl veškerý text a zarámoval je jako výtvarné umění. Tím identifikoval bohatý symbol v americké kultuře ztělesňující dobrodružství, soběstačnost a drsnou individualitu.“²²

Tato fotografie z r. 1989 patří mezi nejdražší fotografie vůbec; v r. 2005 byla na aukci Christie's vydražena za 1,2 mil. USD. Fotografie je nyní ve sbírce Metropolitanního muzea v NY.

„Untitled (Cowboy)“ je vrcholem umělcovy pokračující dekonstrukce amerického archetypu z průkopnických dob.“²³

„Making art is nothing more than continuation.“ Richard Prince ve filmu Untitled (Cowboy): Behind Richard Prince's Photographs & Appropriation | 100 Photos | TIME²⁴

**

Z hlediska vlastníka díla je potřeba doplnit, že vlastník s vlastnictvím díla automaticky (bez dalšího svolení od autora) získává právo dílo vystavit a bezplatně propůjčit k vystavení²⁵. Nezávisle však automaticky právo vykonávat jakákoli jiná autorská práva. Při koupi díla totiž získávám jen vlastnictví hmotného substrátu díla, autorem navždy zůstane autor. Autorská díla jsou nerozlučně spjata s osobou autora a jsou nepřevoditelná. Autor je může jediné propůjčit licenci.

Pochopitelně vlastník díla obecně nepotřebuje souhlas autora s prodejem.

Nakonec lze zmínit ještě tzv. katalogovou zákonnou licenci, která umožňuje např. galerii či muzeu zařadit i bez licence vyobrazení díla, které je součástí výstavy, do propagačního materiálu k takové výstavě.

**

Novou kapitolou problematiky autorského práva jsou výtvořiny AI, nebo lépe řečeno, výtvořiny lidí s pomocí AI.

Výslovná právní úprava k těmto dílům zatím neexistuje, ale je patrná tendence uznat tyto výtvořiny jako autorská díla, pokud je člověk vytvoří s pomocí AI na základě jedinečné sady instrukcí (promptů). Díla AI, která nevznikla na podkladě instrukcí, které lze ve svém souhrnu považovat za jedinečné a za výsledek duševní tvůrčí činnosti autora, budou zřejmě díly bez autora, protože stroje nejsou způsobilé nabývat autorská práva. Autorský zákon přiznává autorská práva pouze lidem.

Při používání AI je nutno číst jejich podmínky užití. Dle nich je uživatel obvykle držitelem práv k výsledku, na druhou stranu AI platformy negarantují, že použitý obsah je autorskoprávně ošetřen.

Problém s díly vytvořenými pomocí AI se někdy dává do kontextu s fotografiemi.

V knize 100 let fotografie 1839 – 1939 od Lucie Moholy nalezneme pozoruhodně nadčasové myšlenky, které jsou dnes tolik aktuální a potřebné, pro naši inspiraci, jak k problematice děl vytvořených AI přistoupit a jak se dívat na současné obavy o dopad AI na umění a umělce:

„Každé umění má svou techniku. Stejně tak i fotografie. Vztah mezi fotografií a její technikou je však specifický: je totiž rovnoprávnější než u jiných druhů umění. Odtud pramení rozšířené mínění, že fotografie není umění. Tento argument používají lidé, jejichž pohled na umění je v rozporu s používáním čehokoli, co považují za mechanické pomůcky, respektive mechanické nástroje. Nástroje, které se v umění používají po staletí, jakou jsou tužka, křída, štětec, rydlo ad., vykonávají vůli ruky. Ruka uskutečňuje záměr mysli. Zda bude výsledkem umělecké dílo či nikoliv, záleží v první řadě na mysli, částečně na ruce a jen v mízivé míře na nástroji. Použijeme-li mechanický nástroj, jako je fotoaparát, jeho role nabývá na významu, zatímco podíl ruky se snižuje na minimum. Mysli, na níž záleží výsledek především, je primum mobile. Výsledek může být uměleckým dílem, ale také nemusí.“²⁶

„Podle očekávání to byli malíři, kteří jako první o novém umění diskutovali. Někteří z nich ho odsuzovali, protože se obávali, že ohrozí jejich umělecké profesní zájmy. Nenapadlo je, že právě tím, že připouštějí pocit ohrožení, nevědomky přisuzují svému „rivalovi“ jistou uměleckou hodnotu. Důrazně však tuto hodnotu odmítali, aby tak unikli nebezpečí – pokud vůbec nějaké panovalo. [...] Malíři, kteří byli vnímaví k dobovým náladám, novou technologii buď přijali, nebo podporovali bez pocitu hořkosti.“²⁷

„Delaroche byl toho názoru, že v budoucnu se žádný malíř bez nového umění neobejde. Ušetří mu práci s nesčetným množstvím skic, které by v tak krátké době nebyl s to vytvořit. Svě dojmy shrnul těmito slovy: „Vynález Monsieuru Daguerra je zkrátka ohromnou službou umělcům.“²⁸

Tento materiál je zjednodušujícím výukovým materiálem pro výklad základních principů problematiky, není vyčerpávající informací ani právní radou. Nedistribujte prosím.

Příloha A žaloby Donalda Grahama, fotografie Rastafarian Smoking a Joint¹⁴

Výstava Richarda Prince, "New Portraits," v Gagosian Gallery, 2014, Photo: Paddy Johnson¹⁵

V této souvislosti lze upozornit na riziko spojené s umisťováním fotografií na sociální síť. Pochopitelně se tím prakticky zvyšuje pravděpodobnost zneužití, podmínky užití příslušné sociální sítě přitom mohou jiným uživatelům dovolovat užití nebo dokonce úpravu fotografií (viz např. úryvek podmínek Youtube:

„Licence pro YouTube

Poskytnutím svého Obsahu do Služby udělujete YouTube celosvětově platnou, nevýhradní, bezplatnou, přenositelnou licenci s možností poskytování podlicencí k používání tohoto Obsahu (včetně možnosti váš Obsah reprodukovat, distribuovat, upravovat, zobrazovat a předvádět) k účelu provozu, propagace a vylepšování Služby.

Licence pro jiné uživatele

Všem uživatelům Služby také udělujete celosvětově platnou, nevýhradní, bezplatnou licenci k přístupu k vašemu Obsahu prostřednictvím Služby a k využívání vašeho Obsahu (včetně možnosti váš Obsah reprodukovat, distribuovat, upravovat, zobrazovat a předvádět) tak, jak to funkce Služby umožňují.“

Úryvek z podmínek Instagram:

„Když v naší službě nebo ve spojení s ní sdílíte, zveřejňujete nebo nahráváte obsah, na který se vztahují práva k duševnímu vlastnictví (například fotky nebo videa), udělujete nám tímto nevýhradní, bezplatnou, převoditelnou, sublicencovatelnou a celosvětovou licenci k hostování, používání, distribuci, úpravě, spouštění, kopírování, veřejnému předvádění nebo zobrazování, překlada a vytváření odvozených děl k vašemu obsahu (odpovídající vašemu nastavení ochrany soukromí a aplikace). Platnost této licence končí v okamžiku, kdy je váš obsah odstraněn z našich systémů.“

**

Vraťme se k zásadě, že autorské dílo, dokud trvá jeho ochrana, nelze užít nebo do něj zasáhnout bez licence. Jako umělec nemohu bez licence užít dílo jiného autora / autorky ve svém díle, jako publikum nemohu bez licence dílo reprodukovat nebo jinak užít, apod. Ale platí tento zákaz bezvýhradně? Mohu někdy dílo nebo jeho část užít bez licence autora / autorky?

Za prvé je potřeba zmínit výtvořiny, které se za autorské dílo nikdy nepovažují, nejsou chráněny a lze je užít bez souhlasu jejich autorů. Autorským dílem není zejména holý námět, myšlenka, postup, styl, princip, či metoda¹⁶. Jejich užití nevyžaduje licenci a převzetí např. myšlenky či holého námětu do jiného díla není zásahem do autorských práv ani plagiátorstvím, ale pouhou inspirací. Avšak konkrétní jedinečné (a v případě fotografie původní) ztvárnění takové myšlenky či motivu již představuje autorské dílo a užití vyžaduje svolení autora. Převzít lze současně tzv. slabé, nejedinečné tvůrčí prvky díla.

A pak jsou tu výjimečně zákonem dovolené případy užití autorských děl bez souhlasu autora / autorky. Opačný přístup by nepřiměřeně omezoval zejména svobodu projevu a prostor pro přirozenou tvůrčí návaznost. Patří sem užití díla pro osobní potřebu¹⁷, citace¹⁸, svoboda panoramatu¹⁹, karikatura, parodie, pastiš²⁰ či nepodstatné vedlejší užití díla²¹. Intenzita či způsob využití výjimky nesmí nepřiměřeně překračovat rámec uměleckého záměru, nepřiměřeně zasahovat do zájmů původního autora, nesmí dílo diskvalifikovat z jeho běžného, původně určeného užití, být by technicky podmínky výjimky byly splněny.

**

Pokud chce umělec ve svém díle užít dílo jiného autora, pak to samozřejmě udělat může, ale musí si být vědom uvedených limitů a rizik, které s tím souvisejí. Apropriacie je jeden z uměleckých přístupů mimo jiné shora zmíněného Richarda Prince, který díky tomu vícekrát čelil žalobě autora díla, které si přivlastnil. V této souvislosti Princ obvykle argumentuje tím, že byl oprávněn dílo užít v rámci tzv. fair use, což je US obdoba naší parafráze, jejím klíčovým parametrem je transformativní účinek apropriacie ve vztahu k původnímu dílu.

K diskusi: je dostatečně transformativní a obhajitelná jako legální apropriacie následující fotografie z r. 1989 Untitled (cowboy)? Autorem apropriacie je Richard Prince. Fotografie pro kampaň Marlboro a společnost Phillip Morris vyfotografoval Jim Braddy.

¹⁴ <https://news.artnet.com/market/donald-graham-sues-gagosian-richard-prince-401498>

¹⁵ <https://news.artnet.com/market/donald-graham-sues-gagosian-richard-prince-401498>

¹⁶ §2 odst. 6 autorského zákona

¹⁷ §30 autorského zákona

¹⁸ §31 autorského zákona

¹⁹ §33 autorského zákona

²⁰ §38g autorského zákona

²¹ §38c autorského zákona

²² <https://www.guggenheim.org/teaching-materials/richard-prince-spiritual-america/cowboys>

²³ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/283742>

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=bxySP5R-IWs>

²⁵ §38 autorského zákona

²⁶ 100 let fotografie 1839 – 1939 od Lucie Moholy, str. 27

²⁷ 100 let fotografie 1839 – 1939 od Lucie Moholy, str. 53

²⁸ 100 let fotografie 1839 – 1939 od Lucie Moholy, str. 55